

Jedinečná publikácia v oblasti teolingvistiky o individuálnom štýle deviatich slovenských kazateľov

Bodnárová, M.: *Jazyk exorcistov. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2020. 230 s. ISBN 978-80-555-2641-6

Alexandra Brestovičová

Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

alexandra.brestovicova@unipo.sk

Sociolingvistický výskum M. Bodnárovej o jazyku exorcistov považujeme za jedinečný v súlade s heuristickým poznaním samotnej autorky, ktorá vo svojej odbornej, výsostne vedeckej monografii uvádza, že jazyk exorcistov ako samostatný výskumný problém nebol dosiaľ rozpracovaný v žiadnej z dostupných európskych teolingvistických prác (porov. s. 32). Príčina tohto javu sa zdá byť zrejmá. Je pochopiteľné, že celá komunikačná udalosť exorcizmu je istým spôsobom spoločensky tabuizovaná s ohľadom na situáciu exorcizovanej osoby a jej blízkeho okolia, z čoho vyplýva, že exorcistický dialóg ako taký je priamemu (aj lingvistickému) výskumu de facto nedostupný. Poznamenávame však, že tento problém bol čiastkovo spracovaný v podobe analýzy exorcistických modlitieb v práci K. Friedena (1990) v talianskom jazykovom kontexte. V českej lingvistike sa tematike exorcizmu a výskumu cirkevného jazyka a jazyka (katolíckej) liturgie venovala M. Laštovičková (2003, 2004). Najnovšie v českej lingvistike I. Bogoczová (2020a) porovnáva individuálnu reflexiu obrazu Boha (svätosti/sacrum), viery, veriacich, kňazov a cirkvi v knižných publikáciách dvoch českých kňazov, katolíckeho (T. Halík: *Ptal jsem se cest*) a evanjelického (A. Flek: *Parabible*) a jedného poľského kňaza žijúceho v Čechách (Z. Czendlik: *Postel, hospoda, kostel*). I. Bogoczová sa aktuálne sústreďí na teolingvistický aspekt výskumov fenoménu sacrum (2020b) a cez prizmu teolingvistiky, s presahom do kognitívnej lingvistiky, analyzuje publikácie určené českej katolíckej mládeži (2020c). M. Bodnárová zvolila podobnú taktiku a na jazyk exorcistov nazerá aj cez prizmu teolingvistiky a kognitívnej lingvistiky. K skúmaniu jazyka slovenských exorcistov pristupuje na základe analýzy korpusu sekundárnych zdrojov, z ktorých sa o komunikačnej situácii exorcizmu i o priebehu exorcistického dialógu dá dozvedieť nepriamo. Predmetom jej lingvistickej analýzy sa stalo hovorené slovo v homíliách, katechézach, pozvaných prednáškach a videoblogoch, dostupných na Youtube, vyslovené deviatimi ňou selektovanými (jedinečnými) slovenskými kazateľmi, ktorí rozvíjali tému duchovného boja a poväčšine boli aj exorcistami.

V úprimne ladenom predhovore predkladanej publikácie autorka osvetľuje svoj hlavný zámer, s ktorým monografiu ponúka vedeckej i laickej verejnosti: „pozrieť sa na činnosť, prácu či službu exorcistov trochu inak, cez prizmu toho, ako hovoria o svojich špecifických duchovných skúsenostiach, teda cez ich jazyk, a to nielen v globálnom, ale aj v individuálnom rozmere, a prostredníctvom toho sa pokúsiť „oddémonizovať“ popkultúrne chápanie exorcizmu, s ktorým sa dnes stretávame dosť často“ (s. 9).

Recenzovaná monografia má okrem rozsiahleho úvodu a sumarizujúceho záveru štyri kapitoly: *Teolingvistické východiská výskumu; Teoreticko-metodologické východiská výskumu; Jazyk exorcistov ako osobitný komunikačný subregister; Jazyk exorcistov cez prizmu individuálneho personálneho štýlu*, z ktorých je najbohatšie členená posledná kapitola, a to na deväť podkapitol, zameraných osobitne na analýzu jazyka každého zo sledovaných kazateľov.

Slovník najčastejších lingvistických termínov použitých v publikácii, zaradený hneď po závere, je podanou pomocnou rukou čitateľom – nelingvistom a príloha so zoznamom skúmaných hovorených prejavov kazateľov s názvami ich hovorených komunikátov a online odkazmi je hodenou rukavicou pre všetkých zvedavých a pochybujúcich.

Úvod monografie predstavuje na ploche 18 strán lingvisticky nový a prakticky v kresťansko-katolíckom prostredí menej známy fenomén exorcizmu za pomoci vybraných teologických prác, pričom erudovane osvetľuje aj niekoľko ďalších korelujúcich fenoménov: zlo, mágia, diabol/démon/zlý duch, charizmy a charizmatici. Autorka exponuje vlastnú komparáciu mágie a veľkého exorcizmu, pričom hlavný rozdiel vidí v dočasnom riešení problému a odvolávaní sa na neosobné sily pri tajných magických rituáloch a, naopak, na trvalé oslobodenie, uzdravenie a odvolávanie sa na osobného Boha pri veľkom exorcizme, komunikačnej udalosti, chápanej ako rituál cirkvi, ktorý sa koná v chráme a je samostatnou sväteninou (porov. s. 15). M. Bodnárová argumentuje, že existuje cirkevný predpis na to, aké rečové akty pri exorcizme použiť. Ide o prosebné a rozkazujúce rečové akty: „Prosebné sa realizujú prostredníctvom predpísanej prosebnej modlitby, ktorú exorcista adresuje Bohu za oslobodenie posadnutého človeka. Imperatívne akty sa manifestujú v imperatívnej modlitbe, kde už exorcista vystupuje ako *Alter Christus* (v osobe Ježiša Krista), teda nielen ako prostredník, a prehovára priamo k osobe zlého ducha“ (s. 16). Autorka monografie sa tiež poučene zaoberá charizmatickými hnutiami a dokumentuje, že fenomén chariziem je prepojený s fenoménom exorcizmov a najmä s osobami exorcistov. Autorka tiež uvádza prehľad publikácií svetových a slovenských exorcistov, ale aj prehľad správ s tematikou exorcizmu v slovenských médiách.

V prvej kapitole *Teolingvistické východiská výskumu* M. Bodnárová najprv načrtáva základné kontúry na Slovensku dosiaľ neetablovanej vednej interdisciplíny pomenovanej teolingvistika, známej najmä v poľskom a anglofónnom náboženskom diskurze. V ďalších dvoch podkapitolách vysvetľuje a uvádza teolingvistickú terminológiu *sacrum – profanum – sanctum – infernum*, z ktorej v jazyku exorcistov v slovenskom jazykovom obraze sveta dominuje reália *infernum*. Keďže pôsobenie sféry *infernum* v živote človeka je bežne percepčne nedostupné, títo kazatelia pri jeho tematizácii používajú konceptuálne metafory, ako *zlo je osoba, duša je dom, zlý duch je agresor, myšlienky sú ľudia a duchovný život je boj*. Na porovnanie uvádza lingvistické výskumy, ktoré, naopak, v slovenskom jazykovom obraze sveta bežných používateľov dokazujú sekularizáciu frazém zo sféry *sacrum* (*sanctum – infernum*), čo podľa Kačalu (2014) vidieť na desémantizovaných pomenovaniach v podobe neurčitých zámen *bohvieaký, bohviečo – čertvieaký, čertviečo* a analogicky aj na časticiach *bohvie – čertvie* a tiež na prípadoch intenzifikácie, keď používatelia jazyka v prejavoch, v ktorých vyjadrujú svoj subjektívny, emocionálny postoj, uplatňujú podľa Kováčovej (2019) komponenty *ako fras, ako d'as* na vyjadrenie intenzity širokospektrálnych príznakov, napr. jazdiť ako d'as (porov. s. 38).

V druhej kapitole *Teoreticko-metodologické východiská výskumu* M. Bodnárová predstavuje dva hlavné metodologické koncepty svojho výskumu, a to koncept komunikačného registra a koncept individuálneho štýlu. Autorka zároveň približuje predmet výskumu, ktorým je rétorický spôsob prezentácie témy exorcizmu, a výskumnú vzorku, ktorá je tvorená z monologických hovorených komunikátov vybraných kňazov. Celkovo ide o výskumný materiál v dĺžke trvania 13,45 hodín, v počte 32 hovorených komunikátov, ktorých zoznam je v závere publikácie a nachádzajú sa aj medzi početnými bibliografickými odkazmi. Rozsah výskumnej vzorky 80 352 slov sme zhruba odhadli na 140 strán husto transkribovaného textu.

V tretej kapitole *Jazyk exorcistov ako osobitný komunikačný subregister* autorka monografie na základe už etablovanej sociolingvistickej terminológie vyčleňuje exorcistický mikrosociálny komunikačný subregister, viazaný na špecifickú sociálnu rolu exorcistu,

a približuje komunikačné udalosti, v ktorých iní, bežní kňazi a kazatelia nevystupujú, t. j. veľký exorcizmus, modlitby za oslobodenie a uzdravenie a exorcistické semináre a konferencie.

Jadro publikácie tvorí podľa slov autorky prakticky orientovaná štvrtá kapitola *Jazyk exorcistov cez prizmu individuálneho personálneho štýlu*. Sociolingvistická charakteristika individuálneho personálneho štýlu medializovaných a mediálnych hviezd nie je ani na Slovensku neobvyklá, porov. z novších publikácií, napr. analýza individuálneho štýlu A. Banášovej (Veľasová, 2015) alebo individuálneho štýlu V. Šikulovej (Kičura Sokolová, 2017), avšak špecifikom M. Bodnárovej je, že pod svojou sociolingvistickou lupou sleduje aj prejavy osobností zo sféry náboženského komunikačného registra, napr. v rámci výskumu personálnej a sociálnej deixy sa autorka venovala tiež kazateľským prejavom Rastislava Dvorového, Antona Červeňa, Pavla Hudáka a brata Filipa (Bodnárová, 2019). V recenzovanej monografii si autorka pod mikroskop položila ďalších deviatich kazateľov, t. j. jej výskumnú vzorku tvoria hovorené monologické komunikáty gréckokatolíckych kňazov (Ľuboslav Petričko, Jozef Mareta, Matúš Marcin, Tomáš Haburaj, Milan Lach) a rímskokatolíckych kňazov (Leopold Jablonský, Imrich Degro, Anton Solčiansky, Róbert Balek), pričom siedmi z nich sú alebo boli exorcistami a dvaja nimi nikdy neboli (Milan Lach, Róbert Balek), ale ich slovník vykazuje charakteristiky exorcistického komunikačného subregistra. Tu však treba pripomenúť, že u autorky ide o zámerný výber z ich prednášok, katechéz a videoblogov, a to len tých, ktoré pertraktujú tému duchovného boja, napr. *Živá šálka čaju – O duchovnom boji s pokúšeniami I. – V.* (videoblog z dielne R. Baleka) alebo dve prednášky *Rozlišovanie duchov a Diabol má svoje tri oblasti, kde pracuje veľmi intenzívne* v podaní M. Lacha.

Inovatívne pôsobí zaradenie krátkych osobných naratívnych vstupov na začiatku každej z deviatich podkapitol, v ktorých autorka otvorene a úprimne opisuje svoj prvý kontakt s danými osobnosťami, resp. svoj postoj k nim. Potom nasleduje dôkladná analýza lexikálnej roviny prejavu jednotlivých kazateľov na základe frekvenčnej analýzy najčastejšie sa vyskytujúcich substantív, adjektív a slovíec v ich komunikátoch. Autorka dokazuje jedinečnosť individuálneho kazateľského štýlu selektovaných gréckokatolíckych a rímskokatolíckych kňazov, čo najlepšie vidieť na frekvenčnom zastúpení najčastejšie používaných lexém. Aj keď medzi najfrekventovanejšie slová patria odlišné lexémy, pri ich sumarizácii sa v rámci subregistra exorcistov ukazuje ich spoločný rys: polarizácia lexiky na osi zlo a dobro, s čím sa autorka u iných bežných kazateľov nestretla. Kazatelia – neexorcisti sa tematizovaniu zla v homíliách vyhýbajú a z frekvenčných analýz ich komunikátov vyplýva, že najčastejšie adjektíva, ktoré používajú, sú *boží, celý, dobrý a svätý*, kým adjektívum *zlý* je až na 30. mieste frekvenčného zoznamu (porov. s. 191). Autorkine frekvenčné výskumy slov a slovných druhov dokumentujú, že v hovorených komunikátoch všetkých deviatich skúmaných kazateľov dominujú substantíva *duch* a *diabol*, viacslovné pomenovanie *zlý duch*, axiologické adjektívum *zlý* a performatívne verbá *požehnať/požehnávať – prekliat/preklínať*. Kuriózne, milo a nečakane nadľahčene je podľa nás opísaná frekvenčná analýza v podkapitole 4.5. *Exorcista – teoretizátor*, kde celý odsek pripomína skôr opis nejakej hry v zmysle pretekov v rámci obsadenia prvých priečok vo frekvencii výskytu adjektívnych lexém v pertraktovaných komunikátoch Imricha Degra: „adjektívum *zlý* vytlačilo¹ svoje opozitum *dobry*, inde sa síce *dobry* dostalo medzi výrazne frekventované adjektíva, no *figurovalo na nižšej priečke* ako adjektívum *zlý*, výraz *dobry* si síce *zachoval status* najfrekventovanejšej adjektívnej lexémy, no *hneď na treťom mieste ho dostihol* jeho náprotivok *zlý*“ (s. 118). Autorka ďalej zdôrazňuje jedinečnosť tematizovania exorcizmov u každej skúmanej osobnosti, ale zároveň ich medzi sebou porovnáva, napr. v analýze najčastejších motívov u T. Haburaja identifikuje jeden motív, ktorý sa vyskytuje i u iných exorcistov, a to motív slova (kľúčové je spojenie *slovo má moc*),

¹ Slová kurzívou zvýraznila autorka recenzie.

ktorý možno označiť ako metajazykový. Ide podľa jej zistení o ďalšiu príbuznú črtu komunikátov T. Haburaja a L. Jablonského (porov. s. 144).

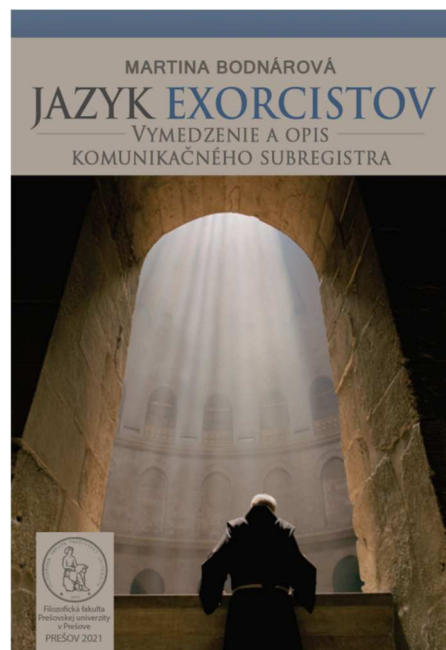
Medializované osobnosti musia počítať s tým, že idú tzv. s kožou na trh a že budú vystavené rôznemu (aj kritickému) pohľadu recipientov. Musíme však uznať, že hodnotenie M. Bodnárovej je založené na dôslednej a nekompromisne objektívnej lingvistickej analýze napr. najčastejšie používaných lexém v rámci skúmaných textov a autorka ani raz neskĺza do subjektivity. Dokonca aj charakterizačné pomenovania, akési pseudonymy či „nálepky“, ktoré sú autorkou jednotlivým kazateľom pridelené v názvoch podkapitol, ako napr. *exorcista – psychológ, ironik s detským výrazom, kultivovaný narátor, senzačný rurálny narátor, teoretizátor, triezvy charizmatik, kvázinarátor alebo terapeut duchovného boja, kazateľ s echom exorcistu*, sú obhájené autorkinou objektívnou analýzou dostatočného množstva materiálu. M. Bodnárová ich prideliuje na základe poznania, akým spôsobom exponované exorcistické témy a subtémy (subtéma strachu, pokušenia/pokúšania, zlých myšlienok, zlých slov) pertraktujú jednotliví skúmaní kazatelia cez prizmu rôznych rečových stratégií: psychologizačnej (Ľ. Petričko), ironizačnej (J. Mareta), narativizačnej (L. Jablonský, M. Marcin, T. Haburaj), teoretizačno-exemplifikačnej (I. Degro, M. Lach) a terapeutickú (R. Balek). A. Solčianskeho pomenúva *triezvym charizmatikom*, keďže jeho prednášku na charizmatikom podujatí celkovo hodnotí ako normatívnu a rigoróznú (porov. s. 135). Napriec týmito stratégiami vedie podľa autorky stratégia interiorizácie, ktorá predstavuje náprotivok stratégie senzačnosti, uplatňovanej najmä médiami. Bolo by zaujímavé zistiť, čo by si o tejto charakteristike pomysleli alebo čo si pomyslia samotní skúmaní kazatelia a či by ich odborná jazyková analýza ich kazateľského štýlu pohla k zhovievavému úsmevu alebo, naopak, ku prekvapujúcej sebareflexii. Podobne čitateľ takejto detailnej sociolingvistickej analýzy individuálneho personálneho štýlu verejne činných osobností si iste mnohokrát počas čítania objektívnych syntéz položí otázku, ako by M. Bodnárová vyhodnotila jeho vlastný rečový komunikát a aké generalizované prívlastky či charakterizačné pomenovania, resp. „prezývky“ by mu na základe svojej analýzy prideliла. Sme presvedčení, že by iste boli objektívne a najmä výstižné.

V závere monografie M. Bodnárová na základe výskumu usudzuje, že existuje osobitná lexika exorcistického komunikačného subregistra pozostávajúca z pomenovaní osôb zo sféry *infernum* (*diabol, Zlý, zlý duch, špaťák* a pod.); z pomenovaní a spojení odkazujúcich na rôzne negatívne praktiky (*kliatba, okultizmus, biela mágia* a pod.); z pomenovaní a spojení sociálnych rol kontrapunktických voči role exorcistu (*bosorák, liečiteľ, veštica*); z pomenovaní rôznych negatívnych javov ako dôsledkov negatívnych praktík (*posadnutie, útlak, zranenie*); z pomenovaní predmetov používaných pri negatívnych praktikách (*červená šnúrka, uhlíková voda*) a z pomenovaní pozitívnych praktík ako terapií voči negatívnym dôsledkom negatívnych praktík (*veľký exorcizmus, vyháňať duchov, zrieknuť sa diabla*). Zároveň sumarizuje, že k tematicko-kompozičnej výstavbe komunikátov exorcistov patria špecifické motívy: motív pamäti, moci a authority, rodu/rodovosti, vnútorného/emocionálneho zranenia, znakovosti, archanjela Michala a metajazykový motív slova.

Literatúra:

- BODNÁROVÁ, M. (2019): Menné prostriedky ako koncept odkazovania na osobu v súčasných profánnych a sakrálnych textoch. In: J. Kesselová (ed.): *Personálna a sociálna deiza v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 229–303.
- BOGOCZOVÁ, I. (2020a): Współczesna czeska duchowość (refleksja teolingwistyczna obrazu Boga w wybranych publikacjach Halíka, Czendlika i Fleka). In: *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal*, 5/1, s. 170–188.

- BOGOCZOVÁ, I. (2020b): Specyfika českého sacrum i jej reflexja teolingwistyczna. In: *Konferencja Język trzeciego tysiąclecia XI*. Kraków: Towarzystwo Tertium, 2. – 4. 12. 2020 (v tlači).
- BOGOCZOVÁ, I. – ČERNÁ, Z. (2020c): Tištěná média pro katolickou mládež prizmatem teolingvistiky. In: *Studia Slavica*, XXIV/2, s. 101–119.
- FRIEDEN, K. (1990). The Language of Demonic Possession: A Key-Word Analysis. In: *Religion*, 58/60, s. 41–52. [Cit. 2021-30-06.] Dostupné na internete: <<https://surface.syr.edu/rel/58>>
- KAČALA, J. (2014): Meno Boh/boh medzi religiozitou a sekulárnosťou. In: A. Nagórko (ed.): *Sprachliche Säkularisierung. Semantik und Pragmatik*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, s. 151–159.
- KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2017): Individuálny štýl Veroniky Šikulovej v publicistickej tvorbe. In: E. Peknušiaková – V. Smoláková (eds.): *Médiá a text 6. Zborník príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 27–34.
- KOVÁČOVÁ, V. (2019): Pálilo to ako d'as, fras či ký parom. Z problematiky intenzifikačných frazeologických prirovnání. In: M. Dobříková (ed.): *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 184–190.
- LAŠTOVIČKOVÁ, M. (2003). K volbě hymnů „Denní modlitby církve“. In: J. Raclavská (ed.): *Parémie národů slovanských*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 199–204.
- LAŠTOVIČKOVÁ, M. – GRYGERKOVÁ, M. (2004). Kněží jako nositelé spisovnosti? In: E. Minářová, K. Ondrášková (eds.): *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vzdělávacím středisku Šlapanice 10.-12. února 2004*. Brno: Masarykova univerzita, s. 234–237.
- VELASOVÁ, J. (2015): Individuálny štýl Adely Banášovej. In: M. Bočák (ed.): *Médiá a text 5. Zborník príspevkov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 422–431.

Obrázok 1 Vrchná časť obálky recenzovanej monografickej práce *Jazyk exorcistov*. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra (2020)